

การศึกษาวิจัยโครงการประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เป็นโครงการวิจัยที่มุ่งจะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของชุมชนระดับหมู่บ้านในภาคต่าง ๆ ของประเทศ ซึ่งนักวิจัยของสถาบันไทยคดีศึกษาได้เลือกที่จะศึกษาหมู่บ้านในภาคใต้ ภาคกลาง และภาคอีสาน

รายงานการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านฉบับนี้เป็นรายงานการศึกษาหมู่บ้านบ่อคู อำเภอน่าน จ.น่าน

วัตถุประสงค์ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านชนบทไทย ในช่วงเวลานับตั้งแต่การเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2503) เป็นต้นมา เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา การขยายกิจกรรมของรัฐเข้าไปในส่วนภูมิภาคระดับจังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้านมีมากขึ้นตามลำดับ รัฐมีการลงทุนอย่างมหาศาลในการพัฒนาสาธารณูปโภค และสนับสนุนเอกชนลงทุนในอุตสาหกรรมและขยายอาณาเขตของอุตสาหกรรมด้านต่าง ๆ ออกไปในภูมิภาคเช่นเดียวกับรัฐ การพัฒนาและขยายผลของการพัฒนาจากระดับประเทศและ/หรือระหว่างประเทศ ส่งผลกระทบต่อไปยังส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคมประเทศรวมทั้งชุมชนหมู่บ้าน ปัญหาของการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชนหมู่บ้านคือ

1. บัจจยะไบบ้างที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน ระยะเวลาของการนำเข้าของบัจจยะไบบ้างนั้น ผู้นำเข้า ขบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และ
2. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นมีผลกระทบต่อชาวชนบท ชุมชนของพวกเขาและสังคมโดยรวมอย่างไรบ้าง ขบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้จะมีแนวโน้มต่อไปอย่างไรบ้าง ในอนาคต

จากวัตถุประสงค์ข้างต้นดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้กำหนดหลักเกณฑ์การเลือกหมู่บ้าน

ไว้ดังนี้

1. เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม เนื่องจากลักษณะหมู่บ้านหรือชุมชนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นเกษตรกรรม

2. เป็นหมู่บ้านที่มีอายุมากกว่า 20 ปีขึ้นไปหรือมีมาก่อน พ.ศ. 2503 อันเป็นเวลาที่กำหนดไว้เป็นช่วงของการศึกษา

3. เป็นหมู่บ้านที่สามารถเข้าไปศึกษาได้คือ 3.1 สามารถติดต่อสังคมภายนอกได้ เพราะผู้ศึกษาเป็นคนภายนอกสังคมที่จะต้องมีการเข้า-ออก ระหว่างหมู่บ้านกับสถานที่ทำงานเป็นประจำ 3.2 ได้รับการยินยอมให้เข้าไปศึกษาจากผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้าน และจากเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับท้องถิ่น เพื่อที่จะได้รับความร่วมมือในการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง

4. การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของหลายหมู่บ้านในอำเภออำนาจเจริญ เพื่อการคัดเลือกหมู่บ้านที่ศึกษา ปรากฏว่ามีหลายหมู่บ้านที่มีลักษณะตามหลักเกณฑ์ข้างต้น แต่ความสนใจของผู้ศึกษาต่อหมู่บ้านบ่อมน้ำ ตำบลไคคำ อำเภออำนาจเจริญ คือ คำวิจารณ์ของข้าราชการระดับอำเภอ ที่ว่า ชาวบ่อมน้ำเป็น "นักร้อง(เรียน)" และในการไปสำรวจหมู่บ้านวันแรกชาวบ้านที่ผู้ศึกษาคุยด้วยกล่าวว่า แม้พวกเขาจะเป็นคนบ้านนอกก็มีไคเป็นคนโง่ที่เกรงกลัวข้าราชการอีกต่อไปแล้ว ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่า การบอกเล่าของทั้งข้าราชการและชาวบ้านแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในตัวชาวบ้านที่น่าสนใจยิ่งกว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่มีอยู่ในหมู่บ้านนั้น เช่น การมีถนนเข้าถึงหมู่บ้านและการมีไฟฟ้าใช้ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงได้เลือกหมู่บ้านบ่อมน้ำ เป็นหน่วยการศึกษาตามโครงการประวัติศาสตร์หมู่บ้านในปีแรกนี้

ขอบเขตของการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนระดับหมู่บ้านที่ทำการศึกษานี้จำกัดใน 5 สาขา คือ

1. การเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของผู้นำท้องถิ่น ทั้งผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับฐานอำนาจของผู้นำในชุมชนหมู่บ้านซึ่งมีผลกระทบบถึงบทบาทและพฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่น

การศึกษานี้จะครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างหมู่บ้านและเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและข้าราชการด้วย

2. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการถือครองที่ดิน ขนาดการถือครอง วิธีการเปลี่ยนมือผู้ถือครอง และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ตลอดจนประเภทบุคคลที่เป็นเจ้าของที่ดินในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย โดยจะพิจารณาผลกระทบของวิทยาการสมัยใหม่และเศรษฐกิจแบบตลาดที่ถูกนำเข้ามาในชุมชนที่มีผลต่อการถือครองที่ดิน การเช่าที่ดินแรงงานรับจ้าง และการแบ่งชนชั้นของสังคมในท้องถิ่น

ผลกระทบของการมีการคมนาคมและการสร้างและการปรับปรุงทางคมนาคมที่มีต่อการถือครองที่ดิน

3. การเปลี่ยนแปลงในอาชีพ ในที่นี้จะได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในอาชีพของชาวบ้านและค้นหาสาเหตุที่เกี่ยวข้องระหว่างการเปลี่ยนแปลงอาชีพและปัจจัยอื่น ๆ โดยเฉพาะมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนจากอาชีพการเกษตรไปยังอาชีพอื่น ๆ ตลอดจนการอพยพแรงงานทั้งชนิดชั่วคราวและถาวร การลงทุนในกิจกรรมต่าง ๆ

4. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชุมชน ผลจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นมีผลกระทบค่อนข้างจะแน่นอนต่อโครงสร้างของชุมชนชนบท นั่นคือการเปลี่ยนแปลงภายในกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและรูปแบบของความสัมพันธ์ทั้งภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและทัศนคติของคนในชุมชน

5. การเปลี่ยนแปลงชนบประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงในเรื่องผู้นำ ที่ดิน อาชีพและโครงสร้างของชุมชน

วิธีการศึกษา

ขอบเขตการศึกษาที่กว้างขวางของ โครงการนี้ทำให้ต้องใช้วิธีการศึกษาหลายรูปแบบ ดังนี้

(1) การศึกษาจากเอกสาร เอกสารและงานบันทึกที่เกี่ยวข้องกับภาค จังหวัด อำเภอบ้าน และหมู่บ้าน ที่สามารถค้นคว้าได้และได้รับการยินยอมให้อ้างอิงได้ ได้รับการศึกษาวิเคราะห์เอกสารเหล่านี้ เช่น

1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงบริการของรัฐ เช่น โรงเรียน การอนามัย การส่งเสริมการเกษตร ตลอดจนการเข้าไปของเจ้าหน้าที่ของรัฐและกิจกรรมที่พวกเขาได้ปฏิบัติ อันมีผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อชุมชนหมู่บ้าน

1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับการสาธารณูปโภค เป็นต้นว่าถนน ซลประถาน ไฟฟ้า และอื่น ๆ ในพื้นที่ที่ศึกษาว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด และใครมีบทบาทสำคัญในการที่ก่อให้เกิดมีขึ้น แล้วผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงหมู่บ้านเป็นเช่นใด

1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับการอุตสาหกรรม เช่น โรงเลื่อย โรงสีข้าว เป็นต้น

1.4 ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมของการเมืองท้องถิ่น เช่น รายงานการประชุมสภาตำบล หมู่บ้าน เป็นต้น

1.5 ข้อมูลเกี่ยวกับการถือครองที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน เป็นต้น

หรือบันทึกอื่นใด ทั้งของหน่วยราชการ องค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้องจะได้รับการศึกษาวิเคราะห์

2. การสัมภาษณ์ นักการเมืองท้องถิ่น ข้าราชการ พ่อค้า ผู้นำท้องถิ่น ทั้งในอดีตและปัจจุบันได้รับการสัมภาษณ์ถึงกิจกรรมที่เขากระทำและประสบการณ์หรือเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดในท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงที่พวกเขาทำได้และสนใจ การสัมภาษณ์นี้รวมถึงชาวบ้านในหมู่บ้านในช่วงที่นักวิจัยเข้าไปศึกษากว

(3) การเข้าไปอาศัยในหมู่บ้านในรอบ 12 เดือนของนักวิจัยสนาม การไปอาศัยของผู้ศึกษากับครอบครัวของชาวบ้าน เฉลี่ย 2 สัปดาห์ใน 1 เดือน ตลอดเวลา 12 เดือน เพื่อทำความเข้าใจและให้เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน กิจกรรมที่ทำคือ

3.1 ทำทะเบียนประวัติของแต่ละครอบครัวทุกครอบครัว ในหมู่บ้านค่านอาชีพ องค์ประกอบของครอบครัว ความเกี่ยวพันด้านเครือญาติ กิจกรรมกับชุมชนและความเปลี่ยนแปลงในค่านต่าง ๆ เช่น การถือครองที่ดิน การเป็นสมาชิกของกลุ่ม การครอบครองทรัพย์สิน เป็นต้น

3.2) สัมภาษณ์ ผู้นำท้องถิ่น ข้าราชการ พ่อค้าคนกลาง ทั้งในชุมชนหมู่บ้าน และชุมชนใกล้เคียง ทั้งที่มีบทบาทในอดีตและที่กำลังมีบทบาทอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนการค้นคว้าข้อมูล เอกสารหลักฐานที่บุคคลเหล่านั้นครอบครองอยู่

3.3) สังเกตการณ์และเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชนและของครอบครัว เช่น การเข้าร่วมงานประเพณีต่าง ๆ ที่สำคัญของชาวบ้าน เช่น บุญเบิกบ้าน บุญเข้าพรรษา การสวดสังข์ เป็นต้น ในกิจกรรมของครอบครัว เช่น การร่วมในการทำนา ทำไร่ ที่มีการไถ หว่าน การเก็บเกี่ยว การขนข้าวขึ้นยุ้งฉางของชาวนาที่มีที่ดิน ตลอดจนการจับกบ หาของป่าของชาวบ้านที่ไร่ที่คิน เป็นต้น

3.4) ทำประวัติชีวิตของบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน เช่น อดีตผู้นำหมู่บ้าน อดีตนายฮ้อย อดีตกฎ และผู้กำลังมีบทบาทสำคัญในหมู่บ้านในปัจจุบันทั้งผู้นำที่เป็นทางการไม่เป็นทางการ ผู้นำด้านการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านศาสนา ด้านพิธีกรรม เป็นต้น ประวัติชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชั้นทางเศรษฐกิจ เช่น คนรวย ปานกลางและยากจนภายในหมู่บ้าน ทั้งที่สูงอายุ และวัยฉกรรจ์

4. การส่งข้อมูลย้อนกลับสู่ชาวบ้าน หลังจากการเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านระยะหนึ่ง ได้ข้อมูลของชุมชนทั้งจากการสัมภาษณ์ เอกสาร และการสังเกตการณ์ร่วมแล้ว ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการตรวจสอบความถูกต้องเที่ยงตรงของข้อมูลโดยการป้อนข้อมูลที่ไต่กลับสู่ชาวบ้านทั้งผู้ปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคล โดยส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะกลุ่มบุคคล ซึ่งผู้ศึกษาพบว่าทุกครั้งที่ป้อนข้อมูลย้อนกลับนอกจากจะได้รับการตรวจสอบข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านแล้ว ชาวบ่ออุมยังได้วิเคราะห์ข้อมูลต่อจากที่ผู้ศึกษาย้อนกลับด้วย ดังเช่นเรื่องของการเข้าสู่ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหลายคนของบ้านบ่ออุมหมู่ที่ 9 เรื่องของการไม่ยอมรับขนชั้นเจ้านายข้าราชการเข้ามาเป็นเซยของครอบครัวชาวบ่ออุม หรือ เรื่องของสถานภาพและภาระหน้าที่ของผู้หญิงชาวบ่ออุม ซึ่งเรื่องหลังนี้เป็นที่ประทับใจของผู้ศึกษาจากการที่ผู้ศึกษาได้ข้อมูลว่าเคยมีการเสนอโครงการประปาหมู่บ้านต่อคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน (กพม.) แต่โครงการนี้ไม่ผ่านการพิจารณา กพม. เมื่อเสนอเข้าเป็นโครงการกสช. และผู้ศึกษาได้วิพากษ์วิจารณ์การตัดสินใจของ กพม. ว่าเนื่องจากพวกเขาเป็นชายไม่เคยต้องรับภาระการจักหน้าใช้ในครัวเรือน ซึ่งในภายหลังที่ผู้ศึกษาไปอยู่ในหมู่บ้านเกือบครบกำหนด 12 เดือน ผู้ศึกษาได้ชื่อน้ำใช้จากรถยนต์ขายน้ำในอำนาจเจริญเนื่องจากหมดความอดทนในการโยกหน้าจากบ่อ

บาลาคด้วยมือทุก ๆ วันเพื่อใช้ในครอบครัวที่ผู้ศึกษาได้อาศัยอยู่ ราคาของน้ำที่ซื้อ คือ 200 ปีบ - 100 บาท นับเป็นครั้งแรกของชาวบ่อนุที่ได้ประสบเหตุการณ์เช่นนี้ พวกเขาวิพากษ์วิจารณ์ผู้ศึกษาว่าฟุ่มเฟือยไม่มีความอดทนในการใช้แรงงาน การถกปัญหาเรื่องการจัดหาน้ำใช้บริโภคในครอบครัวระหว่างกลุ่มชาวบ้านซึ่งประกอบด้วยพ่อบ้าน-แม่บ้าน และผู้ศึกษาจึงเกิดขึ้นอย่าง "มัน" ในอารมณ์ของทุกคน การถกเถียงจบลงด้วยการที่ชาวบ้านยอมรับความ "ไม่เอาไหน" ของผู้ศึกษาในเรื่องการสูบน้ำวันละ 10 ปีบ แต่ไม่ยอมให้ช้อน้ำจากอำนาจเจริญอีกพวกเขาจัดการว่าจ้างเด็กในหมู่บ้านให้ช่วย ผู้ศึกษากล่าวว่าการเสียเวลาวันละ 1-2 ชั่วโมงต่อการสูบน้ำมากเกินไปที่ผู้ศึกษาจะให้ได้ในขณะที่ผู้ศึกษามีงานอื่น ๆ อีกมากที่จะต้องทำ ซึ่งชาวบ้านยอมรับในการ "ใช้กระดาษเป็นนา ปากกาเป็นคันไถ" ของผู้ศึกษา ในขณะที่เดียวกันผู้ศึกษาก็ยอมรับว่าชาวบ้านได้มีการเปรียบเทียบภาระของพวกเขาระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และซึ่งน้ำหนักก็-เสียของกิจกรรมใหม่ ๆ ที่จะเกิดจากการใช้เงินจำนวนมากในการสร้างประปาหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตามในปีงบประมาณ 2527 ปรากฏว่าบ้านบ่อนุได้รับอนุมัติงบประมาณจากโครงการกสข.สร้างประปาหมู่บ้าน และเมื่อผู้ศึกษาไปเยี่ยมหมู่บ้านในต้นปี พ.ศ. 2529 ชาวบ่อนุแจ้งผู้ศึกษาว่าไม่คิดจะกลับมาศึกษาหมู่บ้านของพวกเขาอีกหรือ "เพราะมาราวนี้ไม่ต้องเหนื่อยกับการสูบน้ำบาดาลอีกต่อไปแล้ว" ผู้ศึกษาไม่อาจสรุปได้ว่าโครงการนี้ได้รับการยอมรับจากกสข. เนื่องจากมีการถกเถียงปัญหาการจัดหาน้ำกับผู้ศึกษา หรือเป็นเพราะเงินโครงการกสข.ที่ทางรัฐบาลทำกรอบนโยบายว่าต้องเป็นโครงการเกี่ยวกับแหล่งน้ำนั้นทำให้กสข.บ้านบ่อนุจนต่อการคิดหาโครงการเพราะเท่าที่ผ่านมาพวกเขาขุดลอกหนองน้ำธรรมชาติที่มีอยู่ 3 แหล่งครบหมดแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นโครงการขุดลอกหนองทุก ในปี 2524 ยังถูกวิพากษ์วิจารณ์จากกลุ่มแม่บ้านว่า "ทำทำไม อยู่ตั้งไกลชายแดนหมู่บ้านใครจะไปใช้ ใครจะจูงควายไปกินน้ำ"

การเสนอผลการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์หมู่บ้านบ่อนุนี้ประกอบด้วย

- บทที่ 1 ว่าด้วย ความเป็นมาของโครงการศึกษาวิจัย วัตถุประสงค์ ขอบเขตการศึกษา วิธีการศึกษา
- บทที่ 2 ว่าด้วย สภาพทั่วไปปัจจุบันของหมู่บ้าน ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านและเหตุการณ์ที่ชาวบ้านเห็นว่าสำคัญและเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน

บทที่ 3 ว่าด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิด 5 สาขาทามที่ไ้ระบุในขอบเขตของการ
ศึกษา ตลอดจนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละสาขา และผลที่
กระทบต่อชาวบ้านและชุมชน

บทที่ 4 สรุปการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านบ่อนุ

สำนักหอสมุด